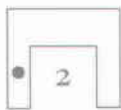

På hallen

Åke Abrahamsson

År 1739 fick Södra stadshuset en ny roll. Nästan hela södra flygeln och en del av huvudlängan uppläts då åt den nyinrättade Hall- och manufakturrätten, en statlig myndighet under Kommerskollegium med uppgift att övervaka Stockholms hantverksindustri. Kontrollen gällde såväl tillverkning som stadens många manufakturarbetare, i första hand inom klädesbranschen.

Manufakturgrundandet, som sattes i system på 1630-talet, sågs som ett sätt att stärka Sveriges stormaktsställning. Tanken var att bli självförsörjande och onödiggöra utländsk import. Hugade företagare gavs omfattande privilegier och stöd.

Experter och specialarbetare värvades från andra manufakturländer. En helt ny organisationsstruktur byggdes upp vid sidan av det gamla skråväsendet.

Planerna stäcktes dock under det stora Nordiska kriget, som gjorde slut både på pengar och Sverige som europeisk stormakt. Manufakturpolitiken inriktades därefter på att återupprätta vad som hade förlorats.

Manufakturpolitiken

Med brukens och fabriksverken skulle Sverige i stället bli en betydande industrination. Under Hattpartiets regim 1738–65 ökades statssubventionerna. Stödet utgick från ett nytt ämbetsverk, Manufakturkontoret, som även sattes att sköta rekryteringen av utländsk arbetskraft.

Resultatet blev att Stockholm på bara några årtionden förvandlades till landets manufakturcentrum,

främst ifråga om textilproduktion. Fabrikssystemet slog igenom, liksom förlagssystemet där arbetet skedde i hemmet. Av de 70 000 personer som 1760 bodde i staden försörjdes ca 20 000 av manufakturerna mot omkring 25 000 inom skråhantverket.¹ Lönerna var låga och särskilt klädesarbetarna levde, som det sades, i en "slavisk uselhet".²

En tidig arbetsdomstol

Många av arbetarna med rötter i den självständiga skråtraditionen uppfattades av manufakturisterna som tredskande och uppstudsiga. I Hallordningen och Allmänna faktorirätten av 1739 förbjöds därför alla skråsedvänjor. Hädanefter var det förbjudet att protestera och organisera sig mot fabrikspatronerna. Överträdelser belades med bötesstraff och kunde i vissa fall leda till allmänt åtal. Hallrättens bisittare företrädde samtliga arbetsgivarsidan och på vinden fanns, om så behövdes, två för domstolen avsedda arrestrum.

Men skråränderna gick inte ur. Hallrättens kansli i södra flygeln överhopades med arbetarklagomål. I det intilliggande sessionsrummet, ovanför den gamla anatomisalen, drog processerna ut på tiden. Nya bestämmelser 1742 skärpte företagarnas skydd. Ombud förbjöds, liksom skriftliga inlägg. För att avskräcka arbetarna från att vända sig till domstolen, skulle rättegången vara snabb, summarisk och affärsmässig.

Arbetarna måste samtidigt vända sig till Hallrätten för att få tillstånd att praktisera utomlands och alla de

som kom utifrån hade anmälningsplikt. Myndigheten bedrev också uppsökande verksamhet. En gång i månaden fick varje fabrik besök av en inspektör som såg till att arbetsfolket umgicks redligt och sparsamt med anförtrodda råvaror. Även manufakturisterna hade ett öga på sig. Produktionen skulle ske efter upp- gjorda regler och planer och produkternas försäljningspris fick ej sättas oskäligt högt. Därför var det tvunget att hålla arbetslönerna nere.³

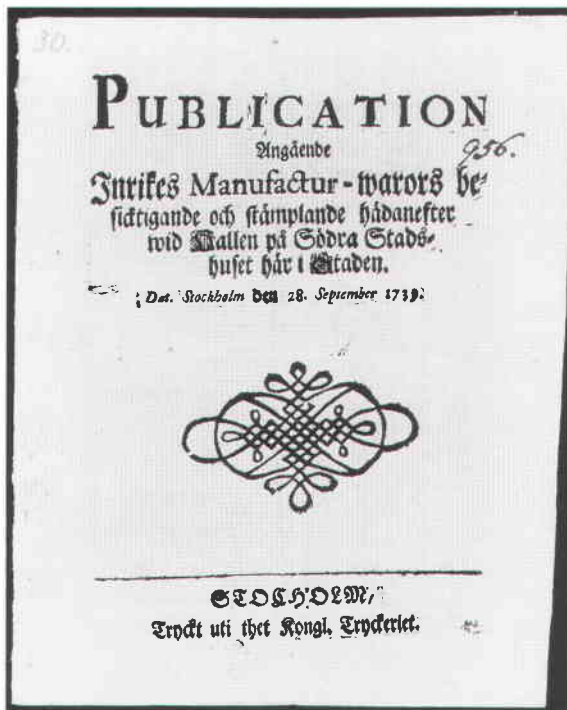
Hallstämpling

Likt skråämbetena skulle Hallrätten, som sin viktigaste uppgift, kontrollera fabrikationens kvalitet. Varukontrollen sköttes av edsvurna hallmästare och specialiserade besiktningsmän. Ifråga om vävnaderna granskades de både före och efter tygets avslutande beredning. "Råhallningen" skedde i råhallen, en trappa upp till vänster från Peter Myndes backe.

Där företogs även färdigvarukontrollen "sluthallningen" med undantag för sidentyger, vilka enligt noggranna reglementen besiktigades i en närliggande sidenhall. Om tyget av Hallrätten ansågs felaktigt eller förfalskat kunde fabrikören drabbas av dryga böter. Efter godkännande fördes tyget till stämpelrummet mot gårdssidan för en slutlig måttkontroll, varpå stämpelmästaren satte en bly- eller lackstämpel på varorna. Tillverkaren måste därefter erlægga en stämpelavgift, som uppgick till 0,25% av saluvärdet. Ostämplade produkter fick inte säljas.

I Hallrättens lagerrum förvarades tyg- och färgprover, exempel på godkända och "vrakade" produkter samt de varor som lämnats i pant för lån. Panternas värdering och själva långivningen sköttes av Manufakturkontoret. På vinden i södra flygeln – där stadens sidenväveri varit inhyst – fanns slutligen ett ullmagasin som mottog ullevaranser från stora delar av Sverige och Finland för vidare befordran till Söders yllemanfakturer.⁴

Merkantilismen var en sifferideologi. Allt – be-

Kungörelse om att låta besiktiga och stämpla inhemska manufakturvaror i Södra stadshuset, utfärdad 1739. SSM.

folkning, naturrikedomar, produktion – skulle kvantifieras för att mobilisera statens resurser. Hallrätten fungerade därför även som ett statistikkontor. Där uppgjordes noggranna förteckningar över antalet arbetare, vävstolar och manfakturer i staden och bokfördes den årliga tillverkningen. Statistiken överlämnades därefter till Kommerskollegium, som underlag för den fortsatta manufakturpolitiken.

Manufakturkrisen

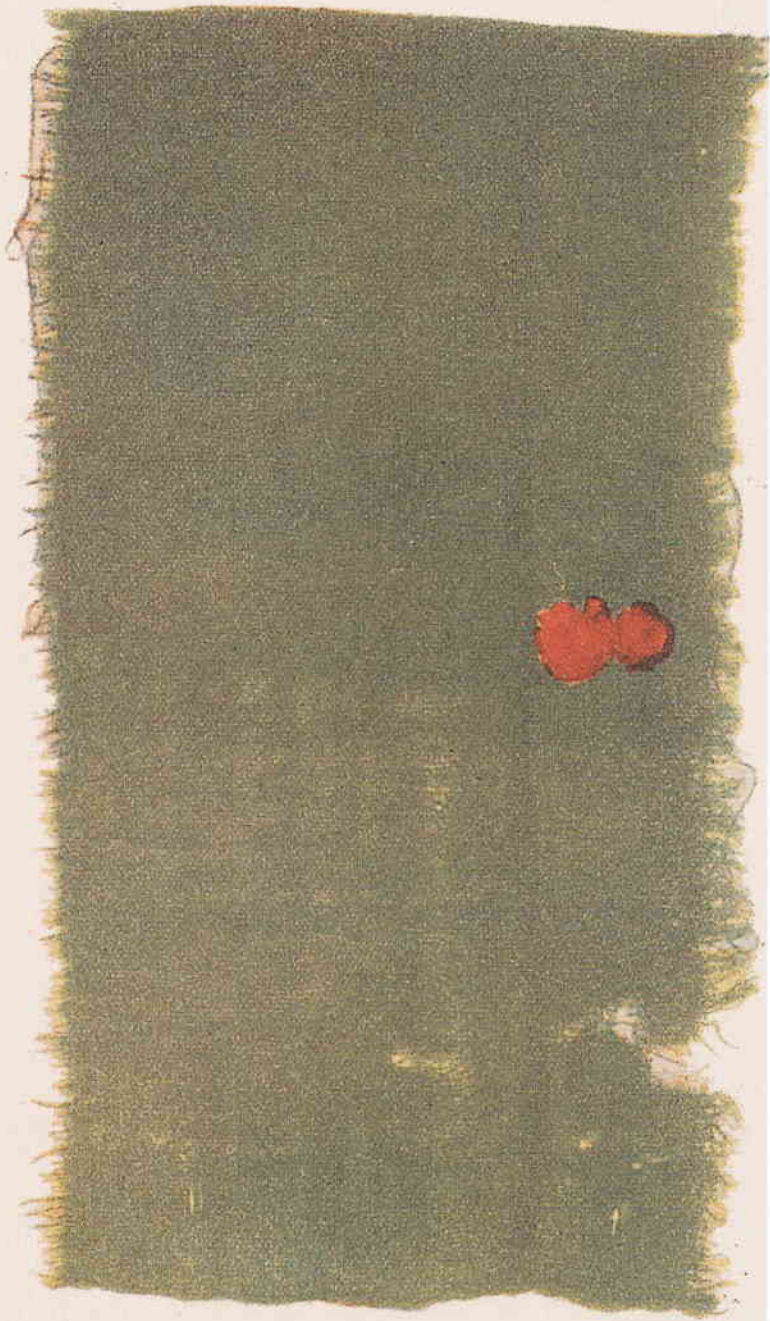
Den internationella handelskrisen 1763 innebar början till slutet för Stockholms manfakturer. Åren

$\frac{22}{60}$ af Mörke gjordt
af Drasaffell

En
Drasacke
klädning

Prov på kläden och ylletyg med
Stockholm hallstämpel 1741.
Berchska samlingen, Nordiska museet.

1765–66 skedde en partipolitisk omvälvning. Hattpartiet, företrädande stadens storköpmän, förlorade makten till det liberalare mösspartiet. Manufakturkontoret, där Bellman just fått anställning, avskaffades. Manufakturisterna förlorade mycket av sin särställning och den förut fristående manufakturorganisationen absorberades av det rådande korporationsväsendet.

En reviderad hallordning

I en ny, reviderad hallordning 1770 underordnades Hallrätten Magistraten i stället för Kommerskollegium. Staden hade vunnit över staten. I samband med statsvälningen 1772 återfördes dock allt till det

gamla. Arbetarlagstiftningen skärptes. Nya överflödsförordningar hindrade gemene man från att köpa utländska manufakturvaror. Den nationella dräkten anbefölls för adel och borgerskap, men inget hjälpte. Manufakturerna gick överstyr, arbetslösheten växte. Ekonomi, befolkning – allt stagnerade.⁵

Hallrätten fick i fortsättningen administrera stadens avindustrialisering. Först på 1840-talet, med ångkraftens och den nya fabriksindustrins introducering, skedde en återupphämtning. Mot statsprotektionism sattes nu marknadens frihet. Samtidigt med skråväsendets avskaffande 1846 skrotades också Hall- och manufakturätten. När näringsfriheten och frihandeln börjat blomstra i mitten av 1850-talet var det dags att helt avveckla verksamheten i Södra stadshuset.